

PAPER DETAILS

TITLE: ROMA HUKUKUNDA DEVLETIN MIRASÇILIGI

AUTHORS: Buse AKSARAY ERKMAN

PAGES: 182-192

ORIGINAL PDF URL: <https://dergipark.org.tr/tr/download/article-file/1449585>

ROMA HUKUKUNDA DEVLETİN MİRASÇILIĞI

STATE INHERITANCE IN ROMAN LAW

Buse AKSARAY ERKMAN* <https://doi.org/10.21492/inuhfd.841084> 

Makale Bilgi

Gönderi: 15/12/2020
Kabul : 15/03/2021

Anahtar Kelimeler

Roma Hukuku,
Miras Hukuku,
Devletin Mirasçılığı,
Bona Vacantia,
Lex Caducaria.

Article Info

Received: 15/12/2020
Accepted: 15/03/2021

Keywords

Roman Law,
Inheritance Law
State Inheritance,
Bona Vacantia,
Lex Caducaria.

Özet

Roma hukukunda mirasçılar, miras bırakanın vasiyetname ile mirasçı ataması yoluyla belirlenmiştir. Bunun yapılmadığı durumlarda kanuni mirasçıların kimler olacağı *ius civile* mirasçılığı ile düzenlenmiş, zaman içinde uygulamada oluşan boşluklar *praetor* mirasçılığına ilişkin düzenlemelerle giderilmiştir. *Iustinianus* Dönemi'nde ise kan hısımlığına bağlı mirasçılığın esas kabul edildiği görülmektedir. Bu gelişim sürecinin içinde devletin mirasçılığı kurumuna ilişkin düzenlemelere günümüz Türk hukukundaki şekliyle rastlanmamaktadır. Buna rağmen atanmış mirasçının ya da kanuni mirasçının bulunmadığı ya da mirasçıların mirası iktisap etmelerinin hukuka uygun olmadığı durumlarda miras *bona vacantia* yani sahihsiz miras olarak nitelendirilmiş ve hukuki düzenlemelerle devlet hazinesi tarafından iktisap edileceği kabul edilmiştir. Sahipsiz mirasın devlet hazinesine intikalinin ilk kez düzenlendiği kanunlar, İmparator *Augustus* tarafından çıkarılan *Lex Iulia de Maritandis Ordinibus* ve *Lex Iulia et Papia Poppaea* olmuştur. Bu kanunların uygulamada *Lex Caducaria* olarak da adlandırılan düzenlemeleri ile evli olmayanların ve evli olup çocuksuz olanların mirasçı olma ehliyetleri kısıtlanmış ve bu kişiler yerine belirli koşullarla devlet hazinesinin mirası iktisap edeceği kabul edilmiştir. Bunun dışında mirastan mahrumiyet, vasiyetnamenin değiştirilmesi, vasiyetnameye itiraz edilmesi durumlarında mirasın devlet hazinesine intikalini kabul eden düzenlemeler bulunmaktadır.

Abstract

In Roman law, inheritors are determined by the appointment of the heir in the legator's will. In cases where this does not apply, it is regulated by *ius civile* inheritance that who will be the legal heirs and the gaps that occur in practice over time have been eliminated by regulations regarding the *praetor* inheritance. In the *Iustinianus* Period, it is seen that inheritance due to blood kinship was considered essential. Within this development process, the rules regarding the institution of state inheritance are not found in the form of modern Turkish law. In spite of this, in cases where there is no appointed legatee or legal heir or it is not in accordance with the law for the heirs to acquire the inheritance, the inheritance is considered as *bona vacantia* means unclaimed inheritance, and it is accepted that it will be acquired by the state treasury under legal regulations. The laws that first regulated the return of unclaimed inheritance to the state treasury were the *Lex Iulia de Maritandis Ordinibus* and the *Lex Iulia et Papia Poppaea*, enacted by Emperor *Augustus*. According to the regulations of these laws, also called *Lex Caducaria* in practice, the legal capacity to become heirs of those who are not married and those who are married but without children is restricted, and it is accepted that instead of these people, the state treasury will acquire the inheritance under certain conditions. In addition, there are regulations that accept the inheritance to be transferred to the state treasury in cases of disinheritance, modification of the will and objection to the will.

I. GİRİŞ

Roma hukukunda mirasçılar, ilk zamanlarda miras bırakanın vasiyetname ile mirasçı ataması yoluyla belirlenmiştir. Kanuni mirasçılık ise, bu şekilde mirasçı belirlenmediği durumlarda, *ius civile*'ye özgü düzenlemelerle uygulanmıştır. Sadece belirli agnatik akrabaların mirasçı olarak kabul edildiği bu düzenlemeler, zaman içinde uygulamada ortaya çıkan hukuki problemlerin giderilmesi amacıyla, *praetor* tarafından geliştirilmiştir. *Iustinianus* Dönemi'ne gelindiğinde ise, kanuni mirasçılarının belirlenmesinde kan hısımlığının önemi artmıştır.

Mirasçılarının dönemler arasında bu şekilde farklı uygulamalarla belirlendiği sistemde, devletin mirasçılığı günümüz Türk hukukunda olduğu şekilde düzenlenmiş değildir. Bununla birlikte, mirası iktisap edebilecek atanmış mirasçı ya da kanuni mirasçı yoksa ya da var olmalarına rağmen mirası iktisap etmelerine engel olan hukuki sebepler varsa, hazinenin mirası iktisap edeceğine ilişkin düzenlemeler bulunmaktadır. Roma hukuku bakımından devlet hazinesinin mirası iktisap etmesi şeklinde ifade edilen bu durum, Türk hukukunda devletin mirasçılığı kurumu ile bağdaştırılmış, kavramsal uyumun sağlanması amacıyla çalışmanın genelinde devletin mirasçılığı ifadesinin kullanılması tercih edilmiştir.

Çalışma kapsamında incelenecek konular içinde en önemlisi, mirasın devlet hazinesi tarafından iktisap edilmesine ilişkin ilk düzenlemeleri içeren ve *Iustinianus* Dönemi'ne kadar uygulanan kanunlar *Lex Iulia de Maritandis Ordinibus* ve *Lex Iulia et Papia Poppaea*'nın içeriği olacaktır. Mirasçılarının evli olmamalarına veya evli olup çocuk sahibi olmamalarına bağlı olarak ortaya çıkan ehliyetsizlikleri sebebiyle terekenin iktisap edilememesi sonucu *bona vacantia*, yani sahipsiz mirasın ortaya çıkmasının sonuçları ve devlet hazinesinin mirası iktisabı, bu kanunların düzenlemesi doğrultusunda incelenecektir.

Konuya ilişkin hükümleri *Lex Caducaria* olarak da adlandırılan bu kanunlar, *caduca* yani hükümsüz kalan miras kavramını açıklamak bakımından da önemlidir. Ayrıca hazinenin mirası iktisap etmesinin doğurduğu hukuki sonuçlara da düzenlemelerde ve hukuki metinlerde yer verildiği görülmektedir.

Bu kanunlar dışında mirastan mahrumiyet durumunda, vasiyetnameye itiraz edilmesi veya vasiyetnameden mirasçı çıkarılması durumlarında mirasın hazineye intikaline yönelik düzenlemeler bulunmaktadır. Konuyla ilgili olduğu ölçüde bu düzenlemelere de çalışmada yer verilecektir.

II. ROMA HUKUKUNDA MİRASÇILIK

A. Genel Olarak

Roma hukukunda miras ve mirasçılık, XII Levha Kanunu düzenlemeleri içinde yer alan ve *Iustinianus* Dönemi'ne kadar gelişimini sürdüren önemli kavramlardır. Miras, *hereditas* kavramı ile ifade edilmiş, kavramın aynı zamanda tereke anlamına da geldiği kabul edilmiştir¹. Kavramın geçirdiği gelişim süreci sonucunda, *Iustinianus* Dönemi'ne gelindiğinde ortaya çıkan önemli ayrımlardan biri, miras hukukundan doğan külli halefiyet (*successio per universitatem*) ve cüz'i halefiyet (*successio in singulas res*) prensipleri olmuştur².

Roma hukukunda XII Levha Kanunu ile kimlerin mirasçı olacağı belirlenmiş ve bu *ius civile* mirasçılığı olarak adlandırılmıştır. Vasiyetname kurumunun gelişimi ile zaman içinde miras bırakanın vasiyetname ile mirasçı belirlemesi kural olmuş³, bunun yapılmadığı ya da geçersiz olduğu durumlarda hukuk gereği *ius civile* mirasçılığı uygulanmıştır⁴. Günümüz Türk hukuk sisteminden farklı olarak her ikisinin aynı anda geçerli olması kabul edilmemiştir⁵.

Ius civile'nin yeterli olmadığı alanlarda uygulamadaki eksikliğin giderilmesi ise, *praetor* mirasçılığı kavramının ortaya çıkmasına sebep olmuştur. *Praetor*'un, *ius civile*'ye göre mirasçı sıfatını

¹ UMUR, Ziya: "Roma Miras Hukuku'nun Ana Hatları" (Miras), İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 31(1-4), 1965, s.159.

² DI MARZO, Salvatore: Roma Hukuku, Çev.: Ziya Umur, 2. Baskı, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1959, s.500.

³ BERKİ, Şakir: "Roma'da Miras Hukuku" (Miras), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 10(1-4), 1953, s.542.

⁴ KOSCHAKER, Paul/AYİTER, Kudret: Modern Özel Hukuka Giriş Olarak Roma Özel Hukukunun Ana Hatları, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1977, s.348; GÜNAL, A. Nadi: "Roma Miras Hukuku'na Genel Bir Bakış ve Vasiyet Yolu ile Miras" (Miras), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 44(1), 1995, s.427; KÜÇÜKGÜNGÖR, Erkan: "Roma ve Türk Hukukunda Muayyen Mal Vasiyeti", Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 45(1), 1996, s.506.

⁵ HONIG, Richard: Roma Hukuku, Çev.: Şemseddin Talip, 2. Baskı, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1938, s.363; DI MARZO, s.504; KOSCHAKER/AYİTER, s.353; OĞUZÖĞLÜ, Cahit: Roma Hukuku, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1952, s.289; UMUR, Miras, s.162; KÜÇÜKGÜNGÖR, s.507.

alamayan kişilere terekeye dahil olan şeyler üzerinde zilyetlik tanınması ve bu kurumla korunmalarını sağlaması, *bonorum possessio*, yani *praetor* mirasçılığı kavramını doğuracaktır.

Bu ikilik, *Iustinianus* Dönemi'ne gelindiğinde kanuni mirasçılığın, kan bağına bağlı *cognatio* akrabalığı esas alınarak gösterdiği değişimle giderilmiştir. Ayrıca bu dönemde, vasiyetname olsa bile, vasiyetnamede belirtilmeyen ya da mirastan yeteri kadar faydalanmayan belirli kişilerin mirasçı olacaklarını kabul eden vasiyet hilafına kanuni miras kurumu bulunmaktadır⁶.

B. Genel Hatlarıyla Mirasçılar

Mirasçılığa ilişkin ilk düzenlemeler bakımından, *ius civile* mirasçılığı öncelikli olarak incelenmelidir. XII Levha Kanunu ile miras bırakanın, hakimiyet esasına göre en yakın *agnatio* akrabalarının hukuk gereği mirasçı oldukları kabul edilmiştir. Zaman içinde miras bırakan vasiyetname yapmamışsa ya da yapılan vasiyetname geçersizse uygulanan mirasçılık olmuştur⁷. Miras bırakanın ölümü ile *sui iuris* olan kişiler, miras bırakanın *manus*'u altındaki kadın, sonra yakın *agnatio* akrabaları, bu da yoksa aynı *gens*'e dahil olan kişiler⁸ *ius civile* mirasçılarındır⁹.

Mirasçıların belirlenmesinde önceliğin vasiyetnamenin içeriği olduğu ilk dönemler bakımından, miras bırakanın ölümüyle *sui iuris* hale gelen çocuklar ve erkek çocukların altsoyu olan torunlar, vasiyetnamede mirasçı olarak gösterilmek zorundadır¹⁰. Miras bırakanın borcunun fazla olduğu durumlarda, mirasçısı olmamasının doğuracağı hukuki sorunları engellemek amacıyla kölelerin mirasçı olarak atanması da zorunlu tutulmuştur. Bu mirasçılar fiilen mirası iktisap etmeden ölseler bile, miras kendi mirasçılarına geçecektir¹¹.

Zorunlu mirasçılar dışındaki kişilerin, miras bırakan tarafından mirasçı olarak belirlenmesi de mümkündür. Bu durumda mirasçıların, mirası kabul ve iktisap etmesi gerekir. Bu gerçekleşmeden ölmeleri halinde miras kendi mirasçılarına geçmeyecek, bu süreçte miras sahipten kabul edilecektir¹². *Iustinianus* Dönemi'nde bu mirasa tüzel kişilik tanınmıştır¹³.

Praetor'un *ius civile* mirasçılığının mirasçı olarak belirlemediği bazı kişilere, bu konudaki eksikliği gidermek amacıyla, mirasa dahil olan mallara zilyet olma hakkı tanıdığı görülmektedir. Bunun sonucu olarak, *bonorum possessio* olarak adlandırılan *praetor* mirasçılığı ortaya çıkmış, *ius civile* mirasçılığının dışında kalan bazı kişilere hukuki koruma sağlanmıştır. *Cognatio* akrabalığı olan, buna rağmen hakimiyet altından çıkarılmış çocuklar ve altsoyları, sonra aynı *gens*'e dahil olanlar hariç *ius civile*'ye göre mirasçı olabilecek kişiler, daha sonra altıncı dereceye kadar *cognatio* akrabaları¹⁴, bu da yoksa sağ kalan eş bu korumadan yararlanabilecektir¹⁵.

Praetor hukukunun da etkisiyle *Iustinianus* Dönemi'ne gelindiğinde ise, kanuni mirasçılık kurumunda önemli değişimler gerçekleşmiştir. Bu dönemden itibaren, *cognatio* akrabalığının esas alınması sonucu sırasıyla çocuklar ve altsoyları, ana ve baba bir kardeşler ve altsoyları, yalnız ana ve babadan birinin ortak olduğu kardeşler, aynı derecedeki akrabalar, bunlar yoksa sağ kalan eş mirasçı olurlar¹⁶.

⁶ DI MARZO, s.504.

⁷ UMUR, Miras, s.181.

⁸ *Gens*'lere dahil kişilerin mirasçılığı uygulaması zaman içinde kalkmıştır. (BERKİ, Miras, s.551; DI MARZO, s.542.) Ayrıca bu uygulamanın önemi ve tarihi süreç içindeki değişimin sebepleri bakımından ayrıntılı bilgi için bkz.: WATSON, Alan: The Law of Succession in the Later Roman Republic, Oxford University Press, 1971, s.180-182.

⁹ HONIG, s.383-384; KOSCHAKER/AYİTER, s.378-379.

¹⁰ BERKİ, Miras, s.551; KOSCHAKER/AYİTER, s.353-354; GÜNAL, Miras, s.428.

¹¹ UMUR, Miras, s.163-164.

¹² UMUR, Miras, s.163-164.

¹³ DI MARZO, s.508. Ortak hukukun aynı yöndeki yaklaşımı hakkında bilgi için bkz.: KASER, Max: Roman Private Law, Çev.: Rolf Dannenbring, 4. Baskı, University of South Africa, South Africa, 1984, s.365.

¹⁴ *Cognatio* akrabaların yedinci dereceye kadar mirasçı olduklarına ilişkin bilgi için bkz.: BERKİ, Miras, s.552; OĞUZOĞLU, s.301. Yedinci dereceye kadar mirasçılığın bazı istisnalar durumunda söz konusu olduğuna ilişkin bilgi için bkz.: KOSCHAKER/AYİTER, s.380.

¹⁵ HONIG, s.385-386; DI MARZO, s.543-544; KOSCHAKER/AYİTER, s.379-381.

¹⁶ HONIG, s.389-390; DI MARZO, s.546-547; KOSCHAKER/AYİTER, s.382-385. Ayrıca aynı derecedeki akrabalar bakımından, yan akrabaların kaçınıcı dereceye kadar mirasçı olacakları konusunda kesin bilgi olmadığı yönündeki bilgi için bkz.: HONIG, s.390. Bu konuda *cognatio* akrabaların derecelerine ilişkin sınır bulunmadığı, dolayısıyla sağ kalan eşin mirasçılığının neredeyse imkansız hale geldiği ve bu düzenlemenin *praetor* hukuku düzenlemesinin bile gerisinde kaldığı, sadece dos getirmeyen, fakir ve dul kadın eşe bazı imtiyazlar tanındığı yönündeki bilgi için bkz.: KOSCHAKER/AYİTER, s.385.

III. DEVLETİN MİRASÇILIĞI

A. Genel Olarak

Roma hukukunda kişinin mirasçı bırakmadan ölerək hukukən kendisini devam ettirecek kişiden yoksun kalması ve mirasın sahipsiz olması uygun görülmemiş¹⁷, vasiyetname yapmak vatandaşlık görevi olarak kabul edilmiştir¹⁸. Eski Hukuk Dönemi'nde devletin ve tüzel kişilerin vasiyetname ile mirasçı olarak atanmaları ise kabul edilmemiştir¹⁹. Bu dönemde mirasçısı olmayan terekenin varlığı durumunda *gens*'lerin mirasçılığı kabul edilmiş olduğundan sahipsiz miras kavramına ihtiyaç duyulmamış olması, bu durumunun gerekçesi olarak düşünülebilir²⁰.

Dönemler içinde gerçekleşen değişimlerin sonucu olarak, İmparatorluk Dönemi'ne gelindiğinde, miras hukuku ve vergi hukuku sistemlerinde devletin ekonomik ihtiyaçlarına göre yapılan düzenlemelerle sahipsiz mirasın hazineye ait olması uygulaması kabul edilmiştir²¹. Günümüz Türk hukukunda devletin mirasçılığı olarak ifade ettiğimiz bu kurum, Roma hukuku bakımından devletin mirasçılığı kavramıyla ifade edilmemiş, bunun yerine devlet hazinesinin mirası iktisap etmesi ifadesi kullanılmıştır²².

Hukuk düzeni tarafından da belirlenmiş olsa miras bırakan tarafından da atanmış olsa bahsedilen mirasçılardan hiçbirini bulunmamaktaysa ya da miras bu kişiler tarafından mevcut bir hukuka aykırılık sebebiyle iktisap edilememişse tereke sahipsiz hale gelecek, devlet veya imparatorluk hazinesine intikal edecektir²³. Bu düzenlemelerin ortaya çıkışının temelinde, devletin askeri alandaki gelişimi sebebiyle ordunun ve askerlerin giderlerinin karşılanmasını amaçlayan ekonomik ihtiyaçlar ve buna bağlı olarak oluşturulan ve düzenlenen vergi sistemi bulunmaktadır²⁴.

Miras bırakanın hukuka aykırı şekilde yapılan geçersiz vasiyetname ile mirasçı atamasının ya da belirli mal vasiyeti yapmasının yaptırımını açıkça tespit edilememekle birlikte bu durumda da mirasın, mirası iktisap edebilecek kanuni mirasçı da olmaması durumunda, hazineye intikal edeceği anlaşılabilmektedir²⁵.

Eski Hukuk Dönemi'nin tersine İmparatorluk Dönemi'nde M.S. 117-123 yılları arasında kabul edilen *Senatus Consultum Apronianum* ile Roma halkının yönetiminde olan şehirler lehine belirli mal vasiyeti yapılabileceği²⁶, *Iustinianus* Dönemi'nde ise vasiyetname ile devletin mirasçı olarak belirlenebileceği kabul edilmiştir²⁷.

Başlangıçta mirasın *aerarium*'a yani Roma halkına ait olacağı şeklinde ifade edilen devletin mirasçılığı kurumu, İmparator *Caracalla* zamanından itibaren mirasın *fiscus*'a yani hazineye ait olacağı şeklinde ifade edilmiştir²⁸.

¹⁷ HONIG, s.369; UMUR, Miras, s.163.

¹⁸ SCHULZ, Fritz: Principles of Roman Law, Clarendon Press, Oxford 1936, s.156; WATSON, s.175.

¹⁹ BERKİ, Miras, s.547.

²⁰ KASER, s.341.

²¹ Bununla birlikte miras bırakan tarafından imparatorun mirasçı olarak atanması durumunda, miras devlet hazinesini tarafından iktisap edilemez. (D. 28. 1. 31. pr)

²² SMITH, William: Dictionary of Greek and Roman Antiquities, 2. Baskı, Walton and Maberly, London, 1853, s.207.

²³ UMUR, Miras, s.185.

²⁴ ŞWIRGOŃ-SKOK, Renata: "The Impact of Wars on Roman Legislation Regarding Vicesima Hereditatis and Caducum", Studia Iuridica Lublinensia, 28(3), 2019, s.109. Ayrıca imparatorluğun son dönemlerinde, mirasçısı olmaksızın ölen askerlerin miraslarının, devlet hazinesinden önce kendi lejyonlarına kalacağı yönünde uygulama bulunmaktadır. (SMITH, s.207.) Benzer şekilde Post Klasik Hukuk Dönemi'nde, hristiyanlık dininin kabulünün etkisiyle rahiplerin ve keşişlerin malvarlıklarının, mirasçıları olmaksızın ölmeleri durumunda, bağlı oldukları kilise veya manastıra kalacağı yönünde uygulama bulunmaktadır. (KASER, s.342.)

²⁵ WATSON, s.31.

²⁶ D. 36. 1. 27. pr: "Omnibus civitatibus, quae sub imperio populi Romani sunt, restitui debere et posse hereditatem fideicommissam Apronianum senatus consultum iubet. Sed et actiones in eas placuit ex Trebelliano transferri: sed municipes ad eas admittuntur." Ayrıca bilgi için bkz.: SMITH, s.1024; BERGER, s.590.

²⁷ BERKİ, Miras, s.547.

²⁸ KASER, s.341; SMITH, s.206; HONIG, s.409. Ayrıca *aerarium* ve *fiscus* kavramlarının kıyaslaması için bkz.: SMITH, s.23-25, 537-538; SCHULZ, s.177-178; DI MARZO, s.63-64; KOSCHAKER/AYİTER, s.98-99; BRUNT, P. A.: "The Fiscus and Its Development", The Journal of Roman Studies, 56(1-2), 1966, s.77-78, 85 v.d. Yine aynı eserde, *Caracalla* döneminde mirasın *aerarium* yerine *fiscus*'a kalacağı ifadesinin kullanılmasının, kurumun daha önce var olmadığı anlamına gelmediği yönünde ve sahipsiz mirasın *aerarium* yerine *fiscus*'a aktarılmaya başlanması yönündeki gelişimin hukuki kaynağına ilişkin görüş hakkında bilgi bulunmaktadır. (BRUNT, s.80, 81.) *Fiscus* kavramının *Caesar* zamanında kullanıldığı, dönüşümün tam olarak ne zaman tamamlandığı bilinmese de zamanla *aerarium* ile aynı anlama kavuştuğu yönündeki bilgi için bkz.: SMITH, s.537. Sahipsiz mirasın hükümdar hazinesine intikal edeceği şeklindeki ifade ile *aerarium* ve *fiscus* kavramları arasındaki geçiş sürecini açıklayan bilgiler için bkz.: SUTHERLAND, C. H. V.: "Aerarium and Fiscus During the Early Empire", The American Journal of Philology, 66(2), 1945, s.161 v.d. *Fiscus* kavramının önce devletin hukuki kişiliğini ifade etmek için kullanıldığı, daha sonra devlet hazinesi anlamını aldığı

B. Bona Vacantia Kavramı

Miras bırakanın mirasçısı olmadığı zaman terekenin sahipsiz olması durumu *bona vacantia* kavramı ile ifade edilmektedir²⁹. Atanmış ya da kanuni mirasçı olmadığı gibi³⁰ *praetor* mirasçılığına göre de mirası iktisap edebilecek kişinin bulunmaması durumunda tereke sahipsiz kalmaktadır ve Roma hukukunda sahipsiz terekenin varlığına, malların işgalinin ve ihrazının önlenmesi amacıyla³¹ hüküm ve sonuçlar bağlanmıştır³². *Codex*'te yer alan, MS. 421 tarihli emirnameyi içeren metin şu şekildedir³³:

C. 10. 10. 4: “*Vacantia mortuorum bona tunc ad fiscum iubemus transferri, si nullum ex qualibet sanguinis linea vel iuris titulo legitimum reliquerit intestatus heredem.*”

“Vasiyetname bırakmadan ölen kişinin soyundan gelen kanuni mirasçısı yoksa ya da hukuken başka mirasçısı bulunmaktaysa, sahipsiz mirasın hazineye devredilmesini emrediyoruz.”

Ayrıca *Iustinianus* Dönemi'nde ölüme bağlı bağışlamalar, belirli mal vasiyetine ilişkin uygulamalara tabi tutulmuştur³⁴. Bu sebeple ölüme bağlı bağışlamaya konu olan mallar benzer sebeplerle iktisap edilemediğinde, sahipsiz tereke içinde oldukları kabul edilmelidir.

Bu durumda uygulanan “*Fiscus heredis loco*” prensibi, idari kazanç sağlama yolu olarak³⁵ mirasçının yerine hazinenin geçeceği anlamındadır. Mirasın bu şekilde intikali hukuk gereği kendiliğinden gerçekleşir ve mirasın açıldığı tarihten itibaren dört yıl içinde hazine, haciz yoluyla mallara sahip olabilir³⁶. Bu geçişin sonucu olarak hazinenin mirasa dahil olan borçlardan da sorumlu olması gerekmekte ve devlet alacaklıların başvurusuna maruz kalmaktadır. Bu sonucu ortadan kaldırmak için *praetor*, hazinenin mirası kabul ve iktisap etmediğini varsaymış, miras doğrudan alacaklılara verilmiş, alacaklılar malların satışını sağlayarak alacaklarını almış ve eksik kalan kısım için hazineye başvuramamışlardır³⁷.

Praetor hukuku ile kabul edilen bu uygulamanın, günümüz Türk hukuku bakımından devletin mirasçılığının sadece edinilen değerler ölçüsünde sorumlulukla sınırlandırılmış olması prensibinin³⁸ kökeni olduğu anlaşılmaktadır³⁹. Ayrıca bu uygulama ile devletin mirası takip etmemesine, miras

yönündeki bilgi için bkz.: HONIG, s.152 dn.31. İlk İmparatorluk Dönemi'nde iki hazinenin var olduğu ve aerarium'un senatonun idaresindeki devlet hazinesi, fiscus'un imparatorun idaresindeki devlet hazinesi olduğu yönündeki bilgi için bkz.: RADO, Türkan: Principatus Devri'nde Roma Hususi Hukukunun Senatus Consultum'lar Yoluyla Islahı, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul 1953, s.18-19.

²⁹ KASER, s.364; SMITH, s.207; BERGER, s.374; UMUR, Lügat, s.29.

³⁰ KOSCHAKER/AYİTER, s.385.

³¹ SMITH, s.207. Önlenmesi amaçlanan uygulamalardan biri olarak, sahipsiz terekenin mallara el koyan ilk zilyet tarafından iktisabı kabul edilebilir. Sahipsiz tereke, zamanaşımı ile iktisaba ilişkin Eski Hukuk Dönemi'nde kabul edilen prensibe uygun olarak, zilyetliğini iyiniyet ve haklı neden aranmaksızın bir yıl aralıksız devam ettiren zilyet tarafından iktisap edilmektedir. (OĞUZÖĞLU, s.306; GÜNAL, A. Nadi: Roma Hukukundan Günümüze Kazandırıcı Zamanaşımı ile Mülkiyetin İktisabı (Usucapio) (Zamanaşımı), Yetkin Yayınları, Ankara 2006, s.42.) Sahipsiz terekenin varlığı durumunda devletin mirasçılığı kurumunun kabulü, Klasik Hukuk Dönemi'nde de var olan, iyiniyet ve haklı sebep olmaksızın malların zamanaşımı ile iktisabına imkan veren ve usucapio pro herede olarak adlandırılan bu kurumu ortadan kaldırmıştır. (BERKİ, Miras, s.559.) Usucapio pro heredem kavramının bu anlamı ve Hadrianus ve Marcus Aurelius tarafından yasaklandığına ilişkin bilgi için bkz.: UMUR, Lügat, s.218-219. *Iustinianus* Dönemi'ne gelindiğinde tereke mallarını elinde bulunduran zilyedin, malları zamanaşımı ile iktisap edebilmesi için iyiniyetli olması şartı aranmıştır. (GÜNAL, Zamanaşımı, s.68.) Bu konuya ilişkin *Institutiones* düzenlemesi ise şu şekildedir:

I. 2. 6. 9: “*Res fisci nostri usucapi non potest. sed Papinianus scripsit, bonis vacantibus fisco nondum nuntiatis, bona fide emptorem sibi traditam rem ex his bonis usucapere posse: et ita divus Pius et divi Severus et Antoninus rescripserunt.*”

“Hazinemize (fiscus) müteallik şeyler üzerinde iktisabı müruruzaman cereyan etmez. Fakat Papinianus'un yazdığına göre, münhal mallar (bona vacantia) içinden, bu malla hazineye ihbar edilmeden önce, hüsnüniyet sahibi bir alıcıya bir şey teslim edilmişse, iktisabı müruruzaman cereyan edebilir: İlahi Pius'un ve ilahi Severus ile Antoninus'un emirnameleri bu yoldadır.” (UMUR, Ziya: *Iustinianus Institutiones* (Institutiones), İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1968, s.103.)

³² BUCKLAND, W.W./MCNAIR, Arnold D.: *Roman Law and Common Law: A Comparison in Outline*, 5. Baskı, Cambridge University Press, New York 2008, s.184; BERKİ, Miras, s.559,564; BRUNT, s.79.

³³ BLUME, Fred H./FRIER, Bruce W.: *The Codex of Justinian: A New Annotated Translation, with Parallel Latin and Greek Text*, Volume 2, Cambridge University Press, Cambridge 2016, s.2470.

³⁴ MINDİZ, Emine: *Roma Hukukunda Ölüme Bağlı Bağışlama (Donatio Mortis Causa)*, 2. Baskı, Der Yayınları, İstanbul 2018, s.28.

³⁵ BRUNT, s.88.

³⁶ HONIG, s.409.

³⁷ HONIG, s.409-410; KOSCHAKER/AYİTER, s.385.

³⁸ TMK m. 631/2: “Devlet, deftere yazılan borçlardan sadece miras yoluyla edindiği değerler ölçüsünde sorumludur.”

³⁹ Aile evlatlarının asker oldukları sırada, savaşta elde ettikleri mallar *peculium castrense* adını almış, aile evlatlarının bu malları miras bırakabilecekleri kabul edilmiştir. Aile evladı vasiyet yapmaksızın ölürse, bu mallar aile babasına intikal edecektir. Aile babasının bu durumdaki mirasçılığı, devletin mirasçılığına benzetilmiştir. Devletin sadece

bırakanın borçlarından sorumlu olmamasına ve devletin mirası takip etmediği durumda alacaklıların sahipsiz terekeyi iktisap etmesine yol açan sonuçlar ortaya çıkmaktadır. Bu sebeple devletin mirasçılık sıfatının kavramsal olarak diğer mirasçıların mirasçılık sıfatları gibi olmadığı kabul edilmektedir⁴⁰. Devlet bu uygulama ile *bona vacantia* üzerinde mülkiyet hakkına sahip olmakta, böylece mallar sahipsiz mal olarak kabul edilemeyeceği için malların işgal ve ihraz yoluyla iktisabı engellenmiş olmaktadır⁴¹.

C. Lex Iulia de Maritandis Ordinibus ve Lex Iulia et Papia Poppaea'nın Konuya İlişkin Düzenlemeleri

İmparator Augustus'un evlilik kurumunu, buna bağlı olarak toplum yapısını düzenlemek⁴² ve hazineyi güçlendirmek amacıyla⁴³ çıkardığı kanunlardan biri olan M.S. 9 tarihli *Lex Iulia et Papia Poppaea* isimli kanunun, daha önce M.Ö. 18 tarihli⁴⁴ *Lex Iulia de Maritandis Ordinibus* ile düzenlenen ve günümüzdeki ifadesiyle devletin mirasçılığı konusunu ilgilendiren bazı hükümleri bulunmaktadır⁴⁵. Mirasın hazineye intikali konusunun ilk kez düzenlenmesi söz konusu kanunlar yoluyla olmuştur⁴⁶.

Kanunlar içinde farklı alanlara ilişkin birçok konu bulunduğundan, bu düzenlemelere ilişkin kısım uygulamada *Lex Iulia Caducaria* ya da *Lex Caducaria* olarak isimlendirilmiştir⁴⁷. *Caduca*, miras payının ya da vasiyetnamenin hükümsüz kalması⁴⁸ ve bu sebeple mirasın *bona vacantia* olması anlamına gelmektedir. Söz konusu kanunlar bakımından ise *caduca* ifadesi, mirasçıların mirası iktisap edebilme ehliyetlerinin bulunmaması sebebiyle kullanılır⁴⁹. *Gaius, Institutiones*'in ikinci kitabında konuya ilişkin düzenlemelere yer vermiştir⁵⁰.

Düzenlemelere göre *caelibes*, yani bekar, dul ya da boşanmış olanların veya geçersiz evlilik yapmış olması sebebiyle evli olmayanların⁵¹, altıncı dereceye kadar akrabalarının ve yakın kayın akrabalarının yapmış olduğu vasiyetler hariç olmak üzere⁵², miras ve belirli mal vasiyetlerini iktisap etme ehliyetlerinin olmadığı kabul edilmektedir⁵³.

Benzer şekilde *orbi*, yani cinsiyetlerine göre kadın ise 20-50, erkek ise 25-60 yaş aralığında olan ve evli oldukları halde çocukları olmayanların⁵⁴, aynı istisnalar hariç kendilerine vasiyet edilen şeylerin yarısını iktisap edemeyecekleri kabul edilmiştir⁵⁵.

kendisine intikal eden malların miktarı ile sorumlu olması gibi aile babası da alacaklılara karşı, mirasın sınırlarını aşan miktar bakımından sorumlu olmaz. Bkz.: BERKİ, Şakir: "Roma'da Aile Hukuku", AÜHFD, 14(1), 1957, s.118, dn.3. Ayrıca *peculium castrense* kavramının anlamı için bkz.: UMUR, Lügat, s.154.

⁴⁰ BERKİ, Miras, s.564; OĞUZÖĞLU, s.307.

⁴¹ BERKİ, Miras, s.564 dn.79.

⁴² KASER, s.290; GÜNEŞ CEYLAN, Seldağ: Roma Hukukunda Evlenme (Matrimonium), Yetkin Yayınları, Ankara, 2010, s.129.

⁴³ SMITH, s.206.

⁴⁴ Kanunun yapılaş tarihi M.Ö. 4 yılı olduğu yönündeki bilgi için bkz.: HONIG, s.170.

⁴⁵ Düzenlemelere öncelikle *Lex Iulia de Maritandis Ordinibus*'ta yer verilmiş, *Lex Iulia et Papia Poppaea* ile bazı hükümlerde değişiklikler yapılması amaçlanmıştır. (GÜNEŞ CEYLAN, s.132.)

⁴⁶ SMITH, s.207.

⁴⁷ SMITH, s.691-692.

⁴⁸ HONIG, s.402-403.

⁴⁹ BERGER, s.545. Ayrıca aynı eserde vasiyetnamenin açılmasından önce lehine vasiyette bulunulan kişinin ölümü ya da mirası reddi halleri de *caduca* sebepleri olarak sayılmıştır. (BERGER, s.377.) *Caduca* kavramının bu kullanımın öncesinde sahipsiz olan her eşya için kullanıldığı yönündeki bilgi için bkz.: SMITH, s.206.

⁵⁰ Gai. I. 2. 111, Gai. I. 2. 206, Gai. I. 2. 207, Gai. I. 2. 208. Gaius'un metinlerde kullandığı *ad populum* ifadesinin, *fiscus* yani imparatorluk hazinesi olarak anlaşılması gerektiği yönündeki bilgi için bkz.: ŞWIRGON-SKOK, s.110.

⁵¹ UMUR, Lügat, s.31.

⁵² DI MARZO, s.560. İstisnanın altıncı dereceye kadar değil, yedinci dereceye kadar akrabaları kapsadığı yönündeki farklı bilgi için bkz.: TAMER GÜVEN, Diler: "Roma Hukukunda Kadının Mirasçılığı", İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 57(1-2), 1999, s.231.

⁵³ FRIER, Bruce W./MCGINN, Thomas A.J.: A Casebook on Roman Family Law, Oxford University Press, New York, 2004, s.417. Eşlerinin ölümü sebebiyle *caelibes* olanlar ise, mirasçılık sıfatı bakımından belirli süreler için bu düzenlemeye tabi değildir. (ŞWIRGON-SKOK, s.111.)

⁵⁴ UMUR, Lügat, s.110,148. Yaş uygulamasına ilişkin ayrıntılı bilgi için bkz.: SMITH, s.692. Çocuklarını ölüm sebebiyle kaybetmiş kişilerin hangi durumlarda mirasçılık sıfatlarını kaybetmeyeceklerine ilişkin bilgi için bkz.: FRIER/MCGINN, s.39.

⁵⁵ HONIG, s.402; KOSCHAKER/AYİTER, s.317; GÜNEŞ CEYLAN, s.131. Ayrıca, sonraki dönemlerde uygulanmaya son verilmiş olsa bile, *Lex Iulia de Maritandis Ordinibus* isimli kanunla, özgür kadının üç, azat edilmiş kadının dört çocuğu olması durumunda mirasçı olabileceği düzenlenmişti. Bu süreçte, bu koşulları taşımayan kadınların mirasçı olarak belirlenmesi, başka bir mirasçı olmaması durumunda, mirasın devlet hazinesine intikal etmesine sebep olacaktır. Erkeklerin ise mirasçı olabilmek için bir çocuk sahibi olması yeterli kabul edilmiştir. Çocukları olmasa bile evlat edinme yolu ile çocuk sahibi olmaları da, M.S. 63 tarihli *Senatus Consultum Memmianum* ile kaldırılana kadar, mirasçılık sıfatını kazanmalarını sağlamıştır. (BERGER, s.698; HONIG, s.170; ŞWIRGON-SKOK, s.111.)

Mirasın intikalinden itibaren *caelibes*'e evlenmeleri için yüz gün süre tanınmıştır⁵⁶. Bu süre zarfında evlenmeyen veya mirasın açılmasından önce ölen kişilere bırakılmış olanlar *caduca* olmakta ve bu kişilerin yerine geçecek mirasçı belirlenmemişse ve mirası iktisap edebilecek çocukları ve üçüncü dereceye kadar akrabaları yoksa⁵⁷ miras hazineye intikal etmektedir⁵⁸.

Orbi'nin iktisap edemediği miras da *caduca* kabul edilmektedir; fakat bu durumda sırasıyla evli ve çocuklu mirasçıların, bunlar yoksa lehine mal vasiyet edilen evli ve çocuklu mirasçıların mirası iktisap edebilecekleri kabul edilmiştir. Bu kişilerin var olmaması ya da mirası iktisap etmemeleri durumunda yine devletin mirasçılığı söz konusu olur ve miras hazineye intikal ederdi⁵⁹.

Caduca olan miras payının intikali külli halefiyet yoluyla olurken, vasiyetnamenin varlığı durumunda belirli mal vasiyetlerinin *caduca* olması sebebiyle gerçekleşen intikal cüz'i halefiyet yoluyla olmaktadır. İlk durumda *caduca* olan mirası iktisap eden belirli mal vasiyetlerini yerine getirme yükümlülüğünü de iktisap edecek, ikinci durumda ise belirli mal vasiyetlerinin *caduca* olması bunlardan doğan yükümlülükleri de *caduca* hale getirecektir⁶⁰.

Hem *caelibes* hem de *orbi*'nin mirası ve belirli mal vasiyetlerini iktisap etmeleri belirtilen koşulların varlığı durumunda mümkün olmadığı için⁶¹, uygulamada mirasçıların yerine getirmesi istenen belirli mal vasiyetleriyle yasak aşılmaya çalışılmıştır. M.S. 73 tarihli⁶² *Senatus Consultum Pegasianum* ile bu uygulama da yasaklandığından⁶³, mirası iktisap edebilecek kişi yoksa söz konusu uygulamaya konu olan miras da *caduca* sayılmış ve hazineye intikal etmiştir⁶⁴.

Ölüme bağlı bağışlamalar ise, başlangıçta kanun kapsamında değerlendirilmemiştir. Daha sonra ölüme bağlı bağışlamaların belirli mal vasiyetleriyle aynı düzenlemelere tabi tutulmasıyla bunlar için de kanun uygulanmaya başlanmıştır⁶⁵. Bu uygulamanın nasıl olduğuna ilişkin bilgiler açık olmadığından, hali hazırda devredilen malların nasıl geri isteneceği, *caelibes*'e tanınan süre benzeri uygulamanın burada da geçerli olup olmadığı tam bilinmemekte, belirli mal vasiyetleri için uygulanan usullerin geçerli olacağı genel olarak kabul görmektedir⁶⁶.

⁵⁶ HONIG, s.402. Ayrıca Lex Iulia de Maritandis Ordinibus ile kocası ölen kadınlara yeniden evlenmeleri için bir yıl, evliliği sona eren kadınlara altı ay süre tanınmış, bu süreler Lex Iulia et Papia Poppaea ile ilk durum için iki yıla, ikinci durum için bir buçuk yıla çıkarılmıştır. (SMITH, s.692; HONIG, s.170; ŞWIRGON-SKOK, s.110.) Ehliyeteye ilişkin kısıtlamalar bakımından azat edilenlerin mirasçılık sıfatlarının bulunmadığı durumlarda da mirası iktisap edebilecek azatlı M.S. 19 tarihli Lex Iunia Norbana'nın hükümleri doğrultusunda, mirasçı olarak atandığı kendisine tebliğ edildikten sonra yüz gün içinde mirası iktisap etme ehliyeti kazanmadıkça miras *caduca* sayılmaktadır. (SMITH, s.206,693; BERGER, s.555; HONIG, s.403.)

⁵⁷ HONIG, s.409.

⁵⁸ KASER, s.290-291,363; HONIG, s.170.

⁵⁹ KOSCHAKER/AYİTER, s.396-397. Ayrıca *caduca* kavramı ve bilgi için bkz.: UMUR, Lügat, s.31. Her iki durumda da, *caduca*'nın varlığı ihbar eden delatores isimli kişilere hazineye intikal edecek miktarın yarısı ödül olarak verilmiş, bu şekilde uygulamanın yaygınlaşması ve idari masrafların azaltılması amaçlanmıştır. Toplumda kargaşaya yol açan bu uygulama hakkında ve uygulamanın zaman içindeki değişimi hakkında bilgi için bkz.: ŞWIRGON-SKOK, s.112. Uygulamadan fayda sağlayan kurumun devlet hazinesi olduğuna ilişkin bilgi ve kurum hakkında ayrıntılı bilgi için bkz.: ROBINSON, O. F.: "The Role of Delators", Beyond Dogmatics Law and Society in the Roman World, in Cairns, John W./Du Plessis, Paul (ed.), Edinburg University Press, Edinburg 2007, s.215,212-218. Delatores kavramının anlamı için bkz.: UMUR, Lügat, s.56.

⁶⁰ SMITH, s. 207. Konuya ilişkin D. 30. 1. 96. 1 düzenlemesine göre, mirasçının yerine getirmekle yükümlü olduğu belirli mal vasiyetleri, söz konusu kanunlar sebebiyle *caduca* mirasın hazineye kalması durumunda hazine tarafından yerine getirilecektir.

D. 30. 1. 96. 1: "Quotiens lege Iulia bona vacantia ad fiscum pertinent, et legata et fideicommissa praestantur, quae praestare cogeretur heres a quo relicta erant."

Ayrıca D. 30. 1. 114. 2 düzenlemesine göre mirasçısı olmayıp mirası hazine tarafından iktisap edilecek miras bırakan, yüklemenin hazine tarafından yerine getirilmesini isteyebilir.

D. 30. 1. 114. 2: "Qui intestato decedit et scit bona sua ad fiscum perventura vacantia, fidei fisci committere potest."

⁶¹ Bu konuya ilişkin yasaklama Lex Iulia et Papia Poppaea ile kabul edilmiştir. (GÜNEŞ CEYLAN, s.133.)

⁶² Tarihin kesin olarak bilinmediğine ilişkin bilgi için bkz.: BERGER, s.699.

⁶³ DI MARZO, s.588; KOSCHAKER/AYİTER, s.414. Aynı yöndeki bilgi ve ayrıca Lex Iunia Norbana hükümleri gereği mirası iktisap etme ehliyeti olmayanların bu yasağa tabi olmadıklarına ilişkin bilgi için bkz.: HONIG, s.421.

⁶⁴ Gai. I. 2. 286, Gai. I. 2. 286a. Buna benzer bir uygulama da D. 29. 6. 2. 2 metninde yer almaktadır. Vasiyetnamede yer verilen yükleme ile belirli mal vasiyetini yerine getirmesi istenen kişinin hileli davranışı, mirasın *caduca* olmasına sebep olacak, Lex Falcidia hükümleri gereğince bu mirasın dörtte üçü hazineye intikal edecektir.

D. 29. 6. 2. 2: "Si fidei eius qui dolum admisit commissum est, ut hereditatem restitueret: ea hereditas *caduca* cum suis oneribus fiet, ut commodum legis Falcidiaie fiscus sentiat, dodrantis autem fideicommissarius."

⁶⁵ D. 39. 6. 35. pr: "Senatus censuit placere mortis causa donationes factas in eos, quos lex prohibet capere, in eadem causa haberi, in qua essent, quae testamento his legata essent, quibus capere per legem non liceret. Ex hoc senatus consulto multae variaeque quaestiones agitantur, de quibus pauca referamus." Ayrıca bkz.: HONIG, s.429.

⁶⁶ MINDIZ, s.86-87.

Caduca olan mirasa dahil olmaları sebebiyle iktisap edilemeyen mallar zilyedin hakimiyet alanında ise, devletin açacağı istihkak davası bakımından iadenin nasıl gerçekleşeceği meselesi M.S. 129 tarihli *Senatus Consultum Iuventianum*'da düzenlenmiştir⁶⁷. Zilyet iyiniyetli ise, elinde kalan malları ve istihkak davası açılana kadar elde edilen semereleri iade edecek, bu sürece kadar kusurlarından doğan zararlardan ve işleyen faizden sorumlu olmayacaktır. Kötü niyetli ise, bunlar dışında kusuru olmaksızın doğan zararlardan, beklenmeyen halden, elinde kalmayan değerlerden ve hatta elde etmesi gereken semerelerden de sorumlu olur⁶⁸. Ayrıca iyiniyetli zilyedin tüm masraflar için hapis hakkı bulunmaktayken, kötü niyetli zilyedin bu hakkı sınırlıdır⁶⁹.

Bu kanunların düzenlemeleri Klasik Hukuk Dönemi'nin ortalarına ait olmakla birlikte Klasik Sonrası Hukuk Dönemi'nin yeni ekonomik ihtiyaçları sebebiyle değişikliğe uğramıştır. Kabul edilen uygulamalar, aile düzenini sağlama ve çocuk sahibi olma oranını artırma amaçlarını gerçekleştirmede istenen sonuçları vermemiştir⁷⁰. Önce *caelibes ve orbi*'ye mirasçılık konusunda tam ehliyet tanınmış, sınırlamalar sadece eşler arasında devam ettirilmiş, bundan bir yüzyıl sonra eşler arasındaki sınırlamalar da kaldırılmıştır⁷¹. Dolayısıyla bu gerekçelerle devletin mirasçılığının söz konusu olması *Iustinianus* Dönemi'nde mevcut olmayan⁷², Klasik Hukuk Dönemi'ne özgü uygulamalardır⁷³.

D. Devletin Mirasçılığının Kabul Edildiği Diğer Durumlar

1. Vasiyetnameye İtiraz Edilmesi Durumunda

D. 5. 2. 8. 14 metnine göre⁷⁴ kanuni mirasçının, vasiyetnamede kanuni mirasçılara yer verilmeyecek şekilde yapılan mirasçı atamalarına hukuka aykırı şekilde itiraz etmesi ve bu itirazında haksız çıkması durumunda kendisine vasiyetname ile bırakılmış şeyler, bunlar üzerindeki hakkını kaybettiği gerekçesiyle kendisinden alınacak ve hazineye intikal edecektir.

Klasik Hukuk Dönemi'nde serbestçe mirasçı belirleme konusunda getirilen kısıtlamalarla⁷⁵, vasiyetname olmasaydı kanuni mirasçı olabilecek kişilerin, mirastan pay alamamalarına yönelik itirazlarda bulunmaya başladıkları görülmektedir. Vasiyetnameye itiraz edilmesi sebeplerinden biri olarak İmparatorluk Dönemi'nde hukuki düzenlemelere de konu olan bu durum⁷⁶, *pars legitima*, yani saklı pay kavramının⁷⁷ ortaya çıkmasına neden olmuştur. Bu sebeple mirasçı olarak atanmamış olsalar bile vasiyet yoluyla elde ettikleri mallar bulunan ve kanuni mirasçı olabilecek kişiler itirazda bulunurlar ve itirazları reddedilirse, elde ettikleri ve belirli mal vasiyeti ile kendilerine bırakılan malları kaybedeceklerdir. Böyle bir durumda bu mallar söz konusu düzenlemede belirtildiği üzere devlete intikal edecektir⁷⁸.

2. Mirastan Mahrumiyet Durumunda

Mirasçının kendisinden kaynaklanan hukuka aykırı sebeplerle mirası iktisap etmekten mahrum kaldığı durumlar, devletin mirasçılığının söz konusu olduğu durumlardan biridir. *Indignus*, yani mirastan mahrum kalan kimse olarak isimlendirilen bu kişiler⁷⁹, kendilerine miras kalan malları, semereleriyle birlikte hazineye devretmek zorundadırlar. Hazinenin de malları mirasçıdan almak konusunda yetkisi vardır⁸⁰.

⁶⁷ KASER, s.373; BERGER, s.486,698; HONIG, s.367.

⁶⁸ DI MARZO, s.568; BERKİ, Miras, s.569.

⁶⁹ RADO, s.33.

⁷⁰ HONIG, s.171.

⁷¹ Konuya ilişkin bilgiler için bkz.: DI MARZO, s.562; TAMER GÜVEN, s.231.

⁷² KASER, s.363; SMITH, s.207; HONIG, s.403,409; ŚWIRGOŃ-SKOK, s.112-113.

⁷³ Klasik Hukuk Dönemi uygulaması konusunda fikir vermesi açısından Tacitus'un yıllıklarında var olan örnek incelenebilir. Yıllıklarda varlıklı olan ve vasiyetname bırakmadan ölen Aemilia Musa isimli kadının malvarlığının, ölümüyle devlet hazinesine intikal ettiği, sonrasında bu malvarlığının İmparator Tiberius tarafından ailesinden olan Aemilius Lepidus'a iade edildiği örneği bulunmaktadır. (Metin için bkz.: MONGAN, Roscoe: C.C. Tacitus: The Annals, Books I. to VI., Dublin 1858, s.71-72.) Mirasın hazineye intikaline ilişkin bu uygulamanın kaynağının ve gerekçesinin bilinmediği yönündeki bilgi için bkz.: SUTHERLAND, s.160.

⁷⁴ D. 5. 2. 8. 14: "Meminissem autem oportebit eum, qui testamentum inofficiosum improbe dixit et non optinuit, id quod in testamento accepit perdere et id fisco vindicari quasi indigno ablatum..."

"Unutulmamalıdır ki, kanuni mirasçılara yer verilmeyen vasiyetnameye hukuka aykırı şekilde itiraz eden ve davayı kaybeden kişi, kendisine vasiyetname ile bırakılmış şeyleri de kaybedecek ve hak etmediği kabul edilen bu şeyler hazine tarafından alınacaktır..."

⁷⁵ BERKİ, Miras, s.542.

⁷⁶ OĞUZÖĞLÜ, s.291.

⁷⁷ BERGER, s.618-619.

⁷⁸ UMUR, Miras, s.188.

⁷⁹ BERGER, s.499.

⁸⁰ KASER, s. 364; KOSCHAKER/AYİTER, s.372.

Bu sonuç kendiliğinden doğmamakta, hâkim kararıyla birlikte gerçekleşmekte, mallar hazineye geçse de kişilerin mirasçılık sıfatları ortadan kalkmamaktadır⁸¹. Ayrıca bu sebeple miras düşmeyeceği gibi, mirasın kazanılması da imkânsız hale gelmemektedir⁸².

Devletin mirasçılığına yol açan bu nedenlere örnek olarak, *Digesta*'nın 34 kitabının 9. faslının içeriğinden anlaşıldığı üzere, bir erkekle evlilik dışı ilişki yaşayan kadının, miras bırakanı kasten öldürenin, miras bırakanı kasten öldüreni takip etmek isteyen engel olanın, M.S. 10 tarihli *Senatus Consultum Silanianum*'un öldürülen aile babasının katilini bulmak üzere bütün kölelerine işkence edilmesine, katil bulunamazsa yardım etmeyenlerin öldürülmesine, bu uygulamadan önce mirasın açılmayacağına ilişkin düzenlemesine⁸³ aykırı davranışın⁸⁴, miras bırakanın haksız yere hak ehliyetinin olmadığını iddia edenin, miras bırakanın hukuka aykırı fiil gerçekleştirdiğini haber verenin, miras bırakanın vasiyetname yapmasına engel olanın, miras bırakan hayattayken haberi olmaksızın mallarını bağışlayanın, akıl hastası veya savaş esiri olan miras bırakana gereken yardımı yapmayanın, kanuni mirasçılardan olup vasiyetnameyi imha edenin, mirasa dahil malları kaçıranın, vasiyetname ile yasal temsilci olarak atanıp gerekçe olmaksızın yasal temsilciliği reddedenin⁸⁵, belirli mal vasiyetlerini yerine getirmeyenin mirastan mahrum olması verilebilir⁸⁶.

Bunlarla birlikte, mirası kabul etmesi gereken atanmış mirasçılardan süresi içinde mirası kabul etmemeleri de mirastan mahrum edilmeleri ile sonuçlanmıştır⁸⁷. Aynı şekilde, belirli mal vasiyetinin, mirasçılık sıfatı olamayacak kişiye miras bırakmak amacıyla miras bırakan ile mirasçı arasında yapılan gizli anlaşmaya dayanılarak hukuka aykırı şekilde yapılması durumunda mirasçı mirastan mahrum olacak ve miras hazineye intikal edecektir⁸⁸.

Buna benzer başka bir uygulama, mirasçıdan değil miras bırakandan kaynaklanan sebeple ortaya çıkmaktadır. Miras bırakanın ölümünden sonra, ihanet suçu ile yargılanması sonucu mahkûm olması ile anısı zedelenirse, mirasçılar mirasçılık sıfatlarını kaybedecek ve bu kişilerin yerine hazine mirasçı olacaktır. Konuya ilişkin düzenleme *Institutiones*'te yer almaktadır.

I. 3. 1. 5: “*Per contrarium evenit ut, licet quis in familia defuncti sit mortis tempore, tamen suus heres non fiat, veluti si post mortem suam pater iudicatus fuerit reus perduellionis, ac per hoc memoria eius damnata fuerit: suum enim heredem habere non potest, cum fiscus ei succedit. sed potest dici, ipso iure esse suum heredem, sed desinere.*”

“Buna mukabil bir kimse, ölüm esnasında müteveffanın ailesinden olduğu halde, *suius heres* olmayabilir: Ezcümle baba, ölümünden sonra, yüksek ihanet suçundan dolayı dava edilir ve bu sebeple hatırası mahkûm edilecek olursa; böyle bir kimsenin *suius heres*'i olmaz, zira ona hazine (*fiscus*) mirasçı olur. Ancak burada, hukuken bir *suius heres*'in mevcut olduğu; fakat sonradan bu vasfını kaybettiği söylenebilir.”⁸⁹

3. Vasiyetnamenin Mirasçı Çıkarılması Suretiyle Değiştirilmesi Durumunda

Miras bırakan, vasiyetname ile atadığı mirasçıyı daha sonra mirasçı olmaktan çıkarırsa söz konusu hüküm iptal olacak, vasiyetname geçerliliğini koruyacaktır. Bu şekilde mirasçılık sıfatını kaybeden kişinin hak kaybına uğradığı kabul edilmiştir. Bu durumda, kendisine intikal edecek mallar, başka mirasçı bulunmamağaysa hazineye intikal edecektir. Bu intikalin gerekçesi konusunda kesinlik bulunmamaktadır. Malların hazineye ait olacağının kabul edilmesine rağmen, bunun mirastan mahrumiyet sebebiyle mi olduğu, yoksa iktisap edilemeyen miras olması sebebiyle *caduca* sayıldığı için mi olduğu konusu tartışmalıdır⁹⁰.

Konuya örnek olacak somut olay içeren *Digesta* metni⁹¹, vasiyetnamenin mirasçı çıkarılması suretiyle değiştirilmesi durumunda geçersiz olmayacağını, belirli mal vasiyetlerinin yerine getirileceğini belirtmektedir. Bahsedilen somut olay üzerine hukukçuların konuya ilişkin görüş oluşması için sorunun üzerinde tartıştıkları, mirası iktisap edecek mirasçı yoksa mirasın *caduca* sayılması sebebiyle hazine tarafından iktisap edileceği anlaşılmaktadır⁹².

⁸¹ DI MARZO, s.563.

⁸² KOSCHAKER/AYİTER, s.372.

⁸³ SMITH, s.1027; BERGER, s.699; DI MARZO, s.539; UMUR, Lügat, s.194.

⁸⁴ DI MARZO, s.563; RADO, s.30.

⁸⁵ BERGER, s.499.

⁸⁶ KASER, s.364; UMUR, Lügat, s.86.

⁸⁷ HONIG, s.366.

⁸⁸ BERGER, s.729.

⁸⁹ UMUR, *Institutiones*, s.195.

⁹⁰ BUCKLAND/MCNAIR, s.171.

⁹¹ D. 34. 9. 12. pr: “...Quod divus Marcus in eius persona iudicavit, cuius nomen peracto testamento testator induxerat: causam enim ad praefectos aerarii misit: verum ab eo legata relicta salva manserunt...”

⁹² BRUNT, s.80-81.

IV. SONUÇ

Roma hukukunda ölen kişinin mirasının kime ait olacağı sorunu, hukuk dönemleri bakımından farklı kurallara göre belirlenmiştir. Hukuki metinlerde devlet hazinesinin bazı durumlarda ve belirli koşullar altında mirası iktisap edeceğine yönelik düzenlemelerin yer alması sebebiyle, günümüz Türk hukukundaki ifadesiyle devletin mirasçılığı kurumunun varlığından da söz edilebilir.

Eski Hukuk Dönemi'nde mirasçılarının belirlenmesi için vasiyetname ile mirasçı atanması usulü esas kabul edilmiştir. Bu kapsamda devletin vasiyetname ile mirasçı olarak atanması mümkün olmadığından, bu dönemde devlet hazinesinin mirası iktisap etmesi uygulaması bulunmamaktadır. Klasik Hukuk Dönemi'ne ait düzenlemelerle ise, belirli durumlarda devlet hazinesinin mirası hukuk gereği iktisap edebileceği kabul edilmiş, *Iustinianus* Dönemi'ne gelindiğinde devlet hazinesinin vasiyetname ile mirasçı olarak belirlenmesi dahi mümkün olmuştur.

Klasik Hukuk Dönemi'nin *bona vacantia* olarak adlandırılan sahipsiz terekenin hazine tarafından iktisabına ilişkin düzenlemelerinin temelinde, mirası iktisap edebilecek kanuni mirasçı olmadığı gibi atanmış mirasçı da olmaması ya da bu kişilerin mirası iktisap edebilmeleri için gereken ehliyetten yoksun olmaları bulunmaktadır. Ölüme bağlı tasarrufların ve bağışlamaların, hukuka aykırı bir sebebin varlığı durumunda geçersiz olması da aynı sonucu doğurabilmektedir. Bu sebeplerin varlığı durumunda "Fiscus heredis loco" prensibi gereği, idari kazanç sağlama yolu olarak mirasçının yerine devlet hazinesi geçecektir.

Bu durumlarda *praetor*'un tanıdığı hukuki korumalarla devletin terekenin borçlarından sorumlu olmaması sonucunu doğuran uygulamanın ise, günümüz Türk hukuku bakımından devletin mirasçılığının sadece edinilen değerler ölçüsünde sorumlulukla sınırlandırılmış olması prensibinin kökeni olduğu anlaşılmaktadır.

Miras payının ya da vasiyetnamenin hükümsüz kalması ve bu sebeple mirasın *bona vacantia* olması anlamına gelen *caduca*, İmparator *Augustus* zamanında çıkarılan *Lex Iulia de Maritandis Ordinibus* ve *Lex Iulia et Papia Poppaea* kanunları ile ilk kez düzenlenmiştir. *Caduca* ifadesi bu kanunlarda, mirasçılarının mirası iktisap edebilme ehliyetlerinin yokluğu sebebiyle mirasın hükümsüz kalması anlamında kullanılmıştır. Bu kanunların *Iustinianus* Dönemi'ne kadar uygulanan hükümleri ile bekarların ve evli olup çocuğu olmayanların, belirli koşullar altında mirasçılık ehliyetlerini kaybetmeleri sebebiyle, iktisap edemedikleri mirasın devlet hazinesine intikal edeceği durumlar düzenlenmiştir.

Farklı düzenlemelerde ise, mirasın devlet hazinesine intikalini kabul eden ifadeler yer almaktadır. Mirasçıdan ya da bazen miras bırakandan kaynaklanan sebeplerle mirastan mahrumiyet durumu, mirası iktisap etme ehliyetini ortadan kaldıracağı için, miras *caduca* olacak ve devlet hazinesine intikal edecektir. Vasiyetnamede yer alan tasarruflara, miras payının ihlal edildiği gerekçesiyle itiraz eden mirasçının itirazında haksız olması, vasiyetnamenin sonradan mirasçı çıkarılması suretiyle değiştirilmesi sonucu mirasçılık sıfatının kaybı diğer *caduca* sebepleri olarak devlet hazinesinin mirası iktisap edeceği durumları oluşturur.

KAYNAKÇA

- BERGER, Adolf: Encyclopedic Dictionary of Roman Law, The American Philosophical Society, Philadelphia 1953.
- BERKİ, Şakir: “Roma’da Aile Hukuku”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 14(1), 1957, s.111-121.
- BERKİ, Şakir: “Roma’da Miras Hukuku”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 10(1-4), 1953, s.542-576.
- BLUME, Fred H./FRIER, Bruce W.: The Codex of Justinian: A New Annotated Translation, with Parallel Latin and Greek Text, Volume 2, Cambridge University Press, Cambridge 2016.
- BRUNT, P. A.: “The Fiscus and Its Development”, The Journal of Roman Studies, 56(1-2), 1966, s.75-91.
- BUCKLAND, W.W./MCNAIR, Arnold D.: Roman Law and Common Law: A Comparison in Outline, 5. Baskı, Cambridge University Press, New York 2008.
- DI MARZO, Salvatore: Roma Hukuku, Çev.: Ziya Umur, 2. Baskı, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1959.
- FRIER, Bruce W./MCGINN, Thomas A.J.: A Casebook on Roman Family Law, Oxford University Press, New York 2004.
- GÜNAL, A. Nadi: Roma Hukukundan Günümüze Kazandırıcı Zamanasımı ile Mülkiyetin İktisabı (Usucapio) (Zamanasımı), Yetkin Yayınları, Ankara 2006.
- GÜNAL, A. Nadi: “Roma Miras Hukuku’na Genel Bir Bakış ve Vasiyet Yolu ile Miras” (Miras), Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 44(1), 1995, s.425-442.
- GÜNEŞ CEYLAN, Seldağ: Roma Hukukunda Evlenme (Matrimonium), Yetkin Yayınları, Ankara 2010.
- HONIG, Richard: Roma Hukuku, Çev.: Şemseddin Talip, 2. Baskı, İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul 1938.
- KASER, Max: Roman Private Law, Çev.: Rolf Dannenbring, 4.B, University of South Africa, South Africa 1984.
- KOSCHAKER, Paul/AYİTER, Kudret: Modern Özel Hukuka Giriş Olarak Roma Özel Hukukunun Ana Hatları, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara 1977.
- KÜÇÜKGÜNGÖR, Erkan: “Roma ve Türk Hukukunda Muayyen Mal Vasiyeti”, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Dergisi, 45(1), 1996, s.505-531.
- MINDİZ, Emine: Roma Hukukunda Ölümüne Bağlı Bağışlama (Donatio Mortis Causa), 2. Baskı, Der Yayınları, İstanbul, 2018.
- MONGAN, Roscoe: C.C. Tacitus: The Annals, Books I. to VI., Dublin, 1858.
- OĞUZOĞLU, Cahit: Roma Hukuku, Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi Yayınları, Ankara, 1952.
- RADO, Türkan: Principatus Devri’nde Roma Hususi Hukukunun Senatus Consultum’lar Yoluyla Islahı, Doğan Kardeş Yayınları, İstanbul, 1953.
- ROBINSON, O. F.: “The Role of Delators”, Beyond Dogmatics Law and Society in the Roman World, in Cairns, John W./Du Plessis, Paul (ed.), Edinburg University Press, Edinburg 2007, s.206-220.
- SCHULZ, Fritz: Principles of Roman Law, Clarendon Press, Oxford, 1936.
- SMITH, William: Dictionary of Greek and Roman Antiquities, 2. Baskı, Walton and Maberly, London 1853.
- SUTHERLAND, C. H. V.: “Aerarium and Fiscus During the Early Empire”, The American Journal of Philology, 66(2), 1945, s.151-170.
- ŚWIRGON-SKOK, Renata: “The Impact of Wars on Roman Legislation Regarding Vicesima Hereditatis and Caducum”, Studia Iuridica Lublinensia, 28(3), 2019, s.101-116.
- TAMER GÜVEN, Diler: “Roma Hukukunda Kadının Mirasçılığı”, İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 57(1-2), 1999, s.225-240.
- UMUR, Ziya: Iustinianus Institutiones (Institutiones), İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1968.
- UMUR, Ziya: Roma Hukuku Lügatı (Lügat), İstanbul Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 1983.
- UMUR, Ziya: “Roma Miras Hukuku’nun Ana Hatları” (Miras), İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası, 31(1-4), 1965, s.159-195.
- WATSON, Alan: The Law of Succession in the Later Roman Republic, Oxford University Press, Oxford, 1971.